

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

**доктора економічних наук, професора Міщук Галини Юріївни
на дисертаційну роботу Фтомової Олени Сергіївни
на тему: «Бідність та нерівність: можливості зниження засобами
фіскальної політики», подану на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук
за спеціальністю 08.00.07 – Демографія, економіка праці,
соціальна економіка і політика**

Актуальність теми дослідження

Невирішеною і однією з найбільш актуальних проблем соціально-економічного розвитку України залишається істотна нерівність населення. Внаслідок нерівних економічних можливостей та невизначеності багатьох аспектів дистрибутивної справедливості в українському суспільстві, що значною мірою залежить від ефективності податкового регулювання, гальмується розвиток конкурентоспроможного людського капіталу, зберігаються негативні тенденції міграційних втрат населення та низької мотивації до економічної активності. З огляду на це, осучаснення підходів до формування та реалізації фіскальної політики належить до дієвих способів забезпечення справедливості розподільчих процесів, стимулювання економічного зростання та фінансування державних програм, направлених на зменшення рівня бідності та нерівності. У зв'язку із зазначеним, обрана дисертантом наукова проблема належить до тих, що не втрачають актуальності і вимагають ретельно наукового обґрунтування та вирішення з урахуванням особливостей економічних відносин, зокрема розвитку ринку праці та людського капіталу країни, податкових та інвестиційних процесів, існуючих механізмів суспільної взаємодії та інклюзивного економічного розвитку.

У зв'язку із зазначеним вважаємо, що дисертаційна робота на тему «Бідність та нерівність: можливості зниження засобами фіскальної політики» присвячена вирішенню однієї з найбільш актуальних для національної

економіки та водночас складних науково-прикладних проблем. Дисертаційна робота Фтомової Олени Сергіївни є актуальною за задумом та переліком визначених завдань, спирається на комплексний підхід до зниження бідності та нерівності через дослідження впливу фіскальної політики та модернізацію на цій основі підходів до формування державних доходів та видатків.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертацію виконано як складову науково-дослідних робіт Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, зокрема за темами: «Інноваційні перспективи структурних трансформацій на ринку праці в умовах модернізації економіки» (номер державної реєстрації 0113U005060, 2013–2015 рр.), «Конкурентоспроможність робочої сили: методологія та практика оцінювання» (номер державної реєстрації 0115U004583, 2016–2018 рр.), «Рівень життя, бідність, багатство та нерівність в Україні: вимірювання, моделювання, прогнозування» (номер державної реєстрації 0118U005424, 2018–2019 рр.). У межах цих тем дисертантом визначено детермінанти структурних трансформацій ринку праці та специфіку їх прояву в Україні, шляхи удосконалення фіскальних важелів впливу, напрями регулювання ринку праці в умовах інноваційних змін, досліджено організаційно-економічні, нормативні та інституціональні аспекти забезпечення конкурентоспроможності робочої сили, здійснено макроекономічне оцінювання міжнародного досвіду щодо застосування методів оцінки рівня життя населення, сформовано й обґрунтовано систему показників рівня життя населення з погляду впливу фіскальної політики.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, їх достовірність та новизна

Ознайомлення зі змістом дисертації, автореферату та працями автора за темою дослідження, дозволяє стверджувати, що наукові результати, практичні висновки та рекомендації, сформовані Фтомовою О.С., є науково

обґрунтованими, достовірними та отриманими особисто автором. Структура дисертації логічна, відображає послідовність проведеного дослідження за обраною науковою проблемою. Ознайомлення із основними положеннями дисертаційної роботи дає підстави для висновку про те, що дисертанту у процесі дослідження вдалося досягти визначеної мети шляхом розв'язання поставлених завдань.

Високий рівень обґрунтованості результатів досягнуто шляхом використання загальнонаукових та спеціальних методів пізнання, системного підходу до вивчення обраної проблематики. У процесі наукового дослідження використані загальноекономічні та специфічні методи, зокрема, діалектичний метод, аналізу та синтезу, системно-структурного аналізу, абстрактно-логічний та статистичний методи, кореляційного аналізу, векторної авторегресії та сценарного моделювання.

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, які приведені у дисертації, не викликає сумнівів, оскільки вони отримані на основі ґрунтовного вивчення дисертантом методологічних засад дослідження зайнятості та рівня життя населення, виконаних представниками зарубіжних та вітчизняних наукових шкіл. Дисертація має належне емпіричне обґрунтування висновків, отримане в результаті опрацювання багатьох інформаційних і статистичних джерел, а також аналітичного узагальнення практичного досвіду, зокрема, щодо застосування фіскальних механізмів та їх зв'язків з бідністю та нерівністю в європейських країнах. Автором опрацьовано 141 літературне джерело, значна частка з яких іноземною мовою. Коректність посилань на літературні джерела дозволяє виокремити наукові здобутки автора від наукових напрацювань інших вчених.

Про достовірність сформульованих наукових положень, висновків та пропозицій свідчить їх апробація на науково-практичних конференціях як в Україні, так і за кордоном, 13 опублікованих наукових праць, а також впровадження у практику найбільш істотних результатів дослідження, в тому

числі їх використання у формуванні національних стратегічних засад подолання бідності, що підтверджено відповідними довідками.

Зважаючи на викладене, можемо зробити висновок, що основні наукові положення, висновки та рекомендації, що містяться у дисертації, достатньою мірою обґрунтовані та достовірні, а дисертант показав вміння структуровано, логічно та обґрунтовано викладати матеріал.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження полягає у такому:

- визначено та апробовано науково-методичні підходи до моделювання рівня бідності та нерівності за різних сценаріїв фіскальних реформ та зміни внаслідок них доходів та видатків, пов'язаних із забезпеченням гідного рівня життя, у середньостроковій перспективі, що дало змогу виявити варіант найбільш ефективного поєднання інструментів фіскальної політики у контексті її впливу на бідність та нерівність (с. 179 - 182);

- розроблено науково-методичні підходи до моделювання процесів взаємозв'язку бідності, нерівності, економічного зростання, що дало змогу оцінити взаємозв'язки з погляду імпульсної відповіді на позитивні фіскальні шоки на основі моделі VAR, та визначити найбільш ефективні у часі фіскальні інструменти (с. 171 - 179);

- удосконалено науково-методичні засади дослідження впливу фіскальних інструментів на динаміку рівня бідності, нерівності й економічного зростання із застосуванням кореляційного аналізу, внаслідок чого визначені статистично значимі залежності між зазначеними показниками та проведено їх ранжування за чутливістю інструментів фіскальної політики (с. 163 - 171);

- визначено канали прямого впливу фіскальної політики на бідність та нерівність (розвиток людського капіталу, ринок праці, інвестування та оподаткування), що може слугувати основою обґрунтованого вибору найбільш ефективних інструментів фіскальної політики за цільовим призначенням та можливостями застосування (с. 77 – 79, 107-136);

– удосконалено концептуальні та науково-прикладні засади аналізу інклюзивності економічного розвитку, що дозволяє урахувати взаємодію бідності, нерівності та економічного зростання та застосовувати відповідні регуляторні інструменти державної фінансової політики (с. 48 - 73).

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів

Значущість наукових висновків, положень та рекомендацій дисертації полягає в обґрунтуванні автором напрямів реформування фінансової системи України для покращення рівня життя населення, зниження бідності та нерівності, удосконалення науково-методологічних підходів до визначення ефективних фінансових заходів в сучасних умовах.

Результати наукових досліджень, сформульовані пропозиції та висновки можна використати у науково-дослідній сфері, державному управлінні, нормотворчості у цілях підвищення рівня життя населення, подолання нерівності як однієї з перешкод сталому розвитку, що відповідає стратегічним пріоритетам розвитку держави.

Результати дисертаційної роботи, які мають прикладний характер, апробовано і використано Міністерством соціальної політики України (вх. №452 від 15.10.2019 р.) в процесі вдосконалення нормативно-правової та методологічної бази формування соціальної політики, спрямованої на підвищення рівня життя та подолання бідності впродовж 2018–2019 років. Зокрема, пропозиції щодо побудови і функціонування комплексної системи оцінки взаємозв'язку динаміки бідності, нерівності й економічного зростання та інструментарій прогнозування відповідних показників були використані у процесі реалізації Стратегії подолання бідності, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.03.2016 р. № 161-р, при розробленні Програми діяльності Кабінету Міністрів України, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 29.09.2019 р. № 849 і схваленої постановою Верховної Ради України від 04.10.2019 р. № 188-IX. Основні положення та результати дисертаційної роботи впроваджено в діяльність Державної

навчально-наукової установи «Академія фінансового управління» у 2018–2019 рр. (довідка №77023-07/255 від 01.08.2019 р.) для підготовки аналітичних матеріалів щодо впливу фіскальних інструментів на рівень бідності та нерівності. При цьому використані пропозиції автора щодо подолання бідності та зниження нерівності, обґрунтовані на основі узагальнення світового досвіду використання фіскальних інструментів у різні економічні періоди, а також науково-методичні засади моделювання взаємозв'язків інструментів фіскальної політики, зокрема, податків на доходи фізичних осіб, на доходи підприємств, на прибуток, на додану вартість та видатків на соціальне забезпечення, із рівнем бідності та нерівності, темпами економічного зростання.

Повнота викладу основних результатів дисертаційної роботи в опублікованих працях автора

Основні положення та результати, сформульовані у дисертації Фтомової О.С., опубліковані у 13 наукових працях загальним обсягом 6,46 друк. арк., у тому числі, в 7 статтях у наукових фахових виданнях України (з них одноосібних – 6; таких, що опубліковані у виданнях, які індексуються у міжнародних наукометричних базах – 5), 1 статті в науковому періодичному виданні іншої держави, 4 публікаціях у матеріалах міжнародних конференцій.

У змісті автореферату знайшли своє ідентичне відображення основні положення дисертації, отримані наукові результати, сформульовані висновки та рекомендації. Наукові результати, які виносяться на захист, одержано дисертантом особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використовуються лише ті ідеї та положення, які є особистим внеском здобувача, про що вказано в переліку наукових праць, наведених у авторефераті.

Відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст дисертації викладено

на 196 сторінках. Робота містить 10 таблиць, 56 рисунків і 9 додатків. Список використаних джерел налічує 141 найменування на 13 сторінках.

За своєю структурою, обсягом та оформленням дисертація відповідає вимогам до кандидатських дисертацій.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи.

Поряд з позитивною оцінкою роботи, щодо окремих її положень можна висловити певні зауваження та побажання, які є підставою для дискусії:

1) оскільки наскрізною ідеєю роботи є зниження нерівності та бідності, а в концепції інклюзивності однією з фундаментальних засад її досягнення визначається напрям «міжгенераційна справедливість», висновки та рекомендації автора були б переконливішими, якби в якості методологічної основи власних обґрунтувань була використана теорія справедливості, розвинена Дж. Ролзом та іншими авторами. Особливо доцільним було б звернення до концепції дистрибутивної справедливості в обґрунтуванні методів та показників вимірювання економічної нерівності;

2) показники оцінювання нерівності, наведені на с.49, потребують деталізації відповідно до визначених автором підходів до оцінювання нерівності (с.42 - 43), оскільки в наведеному вигляді охоплюють не всі прояви економічної нерівності; дослідження виграло б у випадку використання всіх визначених у п.1.1.1 роботи підходів (зокрема, показників оцінювання нерівності у доступності місцево локалізованих соціальних благ, матеріальних цінностей та інших) в аналітичній та рекомендаційній частині дисертації;

3) у визначенні взаємозв'язків та взаємного впливу бідності, нерівності та економічного зростання автором зазначені позитивні ефекти існування нерівності (с.70 - 72); при цьому допустимі межі, за якими нерівність стає надмірною і її вплив стає негативним потребують додаткової аргументації;

4) потребують уточнення методичні засади визначення показника «недовикористання робочої сили / складовий показник недовикористання праці», розрахунки якого наведені на с.117 роботи; незрозумілим також є підхід

до введення показника «потенційна робоча сила», його відмінність від економічно неактивного населення працездатного віку; визначення впливу обґрунтованих автором показників на нерівність та бідність потребує продовження в подальшому змісті роботи, якщо вони з позиції автора є суттєвими у формуванні передумов економічної нерівності;

5) проведений кореляційний аналіз зв'язків бідності, нерівності та основних фіскальних інструментів (с.166 - 170) був би переконливішим у випадку використання різних типів залежностей, оскільки як видно з рис.3.1 – 3.3, лінійна залежність характерна не для всіх випадків;

6) на с.141 роботи наведені показники розвитку з точки зору трьох каналів впливу на бідність та нерівність; при цьому потребує аргументації вибір частини показників з огляду на зв'язки саме цих показників на нерівність та бідність (наприклад, зайнятість в сільському господарстві, державна зайнятість) та методики розрахунку частини з них (зокрема, продуктивність в сільському господарстві);

7) при загалом ґрунтовному підході до моделювання змін бідності та нерівності за різних сценаріїв фіскальної політики, робота виграла б, якби за одним з сценаріїв, визначених дисертантом як оптимальний (комплексні зміни доходів та видатків) були б деталізовані заходи досягнення прогностичних індикаторів.

Разом з тим, зазначені недоліки та дискусійні положення не мають принципового характеру і не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи, її наукової та прикладної значимості.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Фтомової О. С. на тему: «Бідність та нерівність: можливості зниження засобами фіскальної політики» є самостійним завершеним науковим дослідженням, яке має комплексний та логічний характер, містить висновки і пропозиції, що містять наукову новизну і заслуговують на практичну реалізацію.

Зміст роботи відповідає паспорту спеціальності 08.00.07 – Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. У публікаціях здобувача та авторефераті відображені основні положення дисертації.

У цілому, враховуючи актуальність обраної теми дослідження, зміст роботи, наукову новизну одержаних результатів, а також їх практичну значимість для науки і практики, дисертаційну роботу на тему: «Бідність та нерівність: можливості зниження засобами фіскальної політики», вважаємо завершеним науковим дослідженням, яке відповідає вимогам пп. 9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (зі змінами в доповненнями), а її автор, Фтомова Олена Сергіївна, заслуговує присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.07 – Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика.

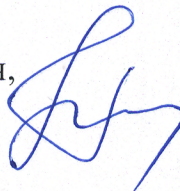
Офіційний опонент,

завідувач кафедри трудових ресурсів

і підприємництва Національного університету

водного господарства та природокористування,

доктор економічних наук, професор

Г. Ю. Міщук

Підпис Міщук Г. Ю. засвідчую

Вчений секретар НУВГП

А. А. Подлевський

04.09.2020